

BOGANMELDELSER

JØRGEN PEDERSEN: **Husmandsbruget.** En Vurdering af den danske Husmands-Lovgivnings økonomiske og sociale Betydning. (Nyt socialt Bibliotek. Kbhvn. 1928. — 206 S. — 4 Kr.).

Den Afhandling, som her skal omtales, betyder en værdifuld Forøgelse af vor økonomisk-social Litteratur. Den belyser indgaaende, oftest paa meget klar og altid paa nøgtern Maade, et betydningsfuldt Stykke praktisk Socialpolitik, som er stærkt paa Vej til at ompræge vort Lands Udseende, samtidig med at det har skabt en ny Klasse indenfor vor Landbrugerstand.

Bogens indledende Kapitler giver en historisk Fremstilling af Husmandsbrugets Betydning og Statens Stilling dertil under de store Landbrugsreformer og op igennem det 19. Aarhundrede. Om denne Indledning skal jeg nøjes med at anføre, at jeg finder den fortræffelig, og at jeg ikke har set nogen bedre Fremstilling af Emnet.

I Afsnit 2 Stk. 1—4 er Husmandslovgivningens Indhold refereret. Det træder klart frem, at Omslaget i Landbrugets Konjunkturer fra Slutningen af 70erne og fremefter giver Smaabruget visse tekniske Fordele, som landøkonomisk Driftsform — Smør- og Flæskeproduktionen —, at Andelsbevægelsen, som vokser frem i den sidste Snes Aar af forrige Aarhundrede, forlener Smaabruget med en Del af Stordriftens Fordele, at den liberalistiske Samfundsopfattelse mister sit Eneherredømme for at give Plads for socialpolitiske Foranstaltninger, og hvorledes Hensynet til Landbrugets Mangel paa Arbejdskraft ligeledes er medvirkende Motiv til vor Husmandslovgivning.

Paa det næste halve Hundrede Sider refereres Husmandslovgivningens Hovedindhold, ligesom en Del af den Kritik, der er rejst mod Bevægelsen, omtales.

Bogens tredje Afsnit giver Forfatteren Lejlighed til at prøve sine utvivlsomme teoretiske Evner som Nationaløkonom

BOGANMELDELSER

JØRGEN PEDERSEN: **Husmandsbruget**. En Vurdering af den danske Husmands-Lovgivnings økonomiske og sociale Betydning. (Nyt socialt Bibliotek. Kbhvn. 1928. — 206 S. — 4 Kr.).

Den Afhandling, som her skal omtales, betyder en værdifuld Forøgelse af vor økonomisk-social Litteratur. Den belyser indgaaende, oftest paa meget klar og altid paa nøgtern Maade, et betydningsfuldt Stykke praktisk Socialpolitik, som er stærkt paa Vej til at ompræge vort Lands Udseende, samtidig med at det har skabt en ny Klasse indenfor vor Landbrugerstand.

Bogens indledende Kapitler giver en historisk Fremstilling af Husmandsbrugets Betydning og Statens Stilling dertil under de store Landbrugsreformer og op igennem det 19. Aarhundrede. Om denne Indledning skal jeg nøjes med at anføre, at jeg finder den fortræffelig, og at jeg ikke har set nogen bedre Fremstilling af Emnet.

I Afsnit 2 Stk. 1—4 er Husmandslovgivningens Indhold refereret. Det træder klart frem, at Omslaget i Landbrugets Konjunkturer fra Slutningen af 70erne og fremefter giver Smaabruget visse tekniske Fordele, som landøkonomisk Driftsform — Smør- og Flæskeproduktionen —, at Andelsbevægelsen, som vokser frem i den sidste Snes Aar af forrige Aarhundrede, forlener Smaabruget med en Del af Stordriftens Fordele, at den liberalistiske Samfundsopfattelse mister sit Eneherredømme for at give Plads for socialpolitiske Foranstaltninger, og hvorledes Hensynet til Landbrugets Mangel paa Arbejdskraft ligeledes er medvirkende Motiv til vor Husmandslovgivning.

Paa det næste halve Hundrede Sider refereres Husmandslovgivningens Hovedindhold, ligesom en Del af den Kritik, der er rejst mod Bevægelsen, omtales.

Bogens tredje Afsnit giver Forfatteren Lejlighed til at prøve sine utvivlsomme teoretiske Evner som Nationaløkonom

paa et aktuelt, praktisk Problem. Desværre maa man tilstaa, at en væsentlig Del af Behandlingen bliver stærkt „teoretisk“ med gode og rammende Bemærkninger men vel lidt virkeligt „Hold“. Vi skal senere se lidt paa nogle Enkeltheder, men forinden vil jeg anføre, at det havde været ønskeligt, om Forfatteren, før han forsøger at naa ind til en Bedømmelse af Husmandsbruget set fra et nationaløkonomisk Synspunkt, havde taget sig for at betragte Sagen som et rent teknisk-økonomisk Problem. Ser man paa Udstykningen ud fra dette Synspunkt, gælder det om at besvare følgende Spørgsmaal: Betyder Udstykningen af en Herregaard en bedre eller ringere Udnyttelse af Produktionsfaktorerne? Jeg skal forsøge i nogle faa Ord at antyde Svaret, saaledes som det former sig for en rent praktisk Iagttagelse. Først Arbejdskraften. Det er givet, at „Selvejendommens Trylleri“ i mange Tilfælde vil formaa at presse betydelig flere Arbejdstimer ud af Manden som Stats-husmand end som Landarbejder. Han kommer som selvstændig til altid at arbejde paa „Akkord“, samtidig med, at han er fri for nogen Fagforeningstarif, som forbyder ham Overarbejde til den Pris en Arbejdsgiver kan staa sig ved at give. Med dette som Formaal er Udstykningen rigtig. — Men hvordan gaar det med Arbejdstimernes Effektivitet? Landbruget har i alle Tilfælde — i Sammenligning med en velorganiseret Industri — i sin Udnyttelse af Arbejdskraften megen „Tomgang“ og en ringe Udnyttelseskoefficient. Jo mindre man imidlertid gør et Brug des ringere bliver Udnyttelseskoefficienten. Paa Herregaarden er Arbejdet dog i nogen Grad specialiseret, hvorved ikke blot Øvelsen fremmes, men i langt højere Grad Tidsspilde undgaas. Man skifter ikke stadig Arbejde og Arbejdsplads (f. Eks. Stald og Mark). Videre: En lille Mark kræver ved Pløjning, Harvning o. s. v. pr. Arealenhed betydelig flere Vendinger (som vel er nødvendige, men som ikke direkte giver sig Udslag i tilsigtet Arbejdsresultat) end en stor. Vendingerne hører til „Tomgangen“ og kan i mange Tilfælde nedsætte Arbejdspræstationen med baade 20 og 30 %.

Paa delvis samme Maade gaar det med Hestekraften. Mens Manden er hjemme for at fodre Køer og Svin, maa Hesten staa stille. Dertil kommer, at der faktisk ikke paa et normalt Husmandsbrug er Arbejde nok til, at en stor eller to smaa Heste kan udnyttes med mere end forholdsvis faa Procent af deres Arbejdsevne. Men Hesten kan ikke undværes. Man ser da ogsaa, at Hestenes Arbejdstimer paa et lille Brug ofte er nede paa under 500 om Aaret, medens jeg kender

Eksempler paa, at en Herregaard naar op paa omkring ved 2200 Timer. Og saa arbejder Herregaardshesten ydermere langt strængere i Arbejdstiden end Husmandshesten. F. Eks. ved Gødningskørsel. Paa Herregaarden indskrænkes Hestens „unyttige“ Ventetid i Møddingen stærkt, fordi mindst 3 Mand læsser, medens Husmanden er alene om Arbejdet, og Hesten følgelig maa vente saa meget længere uden at gøre Nytte.

Gaar vi videre til Maskinerne gør to Forhold sig gældende. Mange moderne tids- og arbejdsbesparende Maskiner og Redskaber kan overhovedet ikke med Fornuft anvendes paa et lille Brug (Eks.: Selvbindere, Traktorer), andre finder vel Anvendelse, men af Hensyn til Prisen og navnlig Mangelen paa tilstrækkelig Trækkraft, i saa smaa Udgaver, at deres Arbejdspræstation bliver kvalitativt og kvantitativt ringe. (Eks.: 5 Tands Kultivatorer i Stedet for 11 Tands, 3 Fods Saamaskiner i Stedet for 12 Fods). At de smaa Maskiner tillige bevirker en Nedsættelse i Effektivitet for den Mand, der betjener dem, er givet — der skal jo en Mand med Harven enten den er stor eller lille. Ligeledes er det klart, at de smaa Arealer bevirker, at Redskabets aarlige Brugstid bliver meget kortere end paa Herregaardene.

Saa er der Bygningskapitalen. Det er en almen kendt Sag, at Bygningskapitalen pr. Td. Land stiger stærkt med fallende Brugsstørrelse, og som Forklaring herpaa anføres de relativt større Besætninger. Forklaringen er rigtig, men utilstrækkelig. Den store Bygningskapital hidrører ligesaa meget fra, at det er dyrere at bebygge et bestemt Areal ved Hjælp af mange smaa end en stor Bygning. Vi møder altsaa ogsaa her en ringere Udnyttelseskoeficient i det lille Brug.

Endelig den direkte producerende Besætning: Køer, Svin og Høns. Her skulde Husmandsbruget have sin Styrke. „Bondens Øje feder Studen“ siger man jo, og det kan sikkert ikke nægtes, at Husmandens Kærlighed til sin Ko og Husmandskonens Deltagelse i Staldarbejdet ofte opvejer Herregaardsfodermesterens større tekniske Viden og Erfaring. Men, naar Koen skal sælges til Slagter eller Handelsmand, er det hævet over enhver Tvivl, at Husmanden som Følge af manglende Markedsindsigt — en Indsigt, som man ikke opnaar ved at sælge en Ko hvert eller hvertandet Aar — meget ofte faar for lille en Pris. Ligeledes maa man ikke glemme, at det tager betydelig mere Tid at passe mange smaa end een stor Besætning, selv om Ko-Antallet er det samme.

For den sidste Produktionsfaktor, Jorden, er det noget

vanskeligere at dele Sol og Vind lige. Vi har set, at den i Smaabruget kræver mere Arbejdstid, og at den nødvendigvis maa dyrkes med ringere tekniske Hjælpemidler end i Storbruget. Men samtidig maa vi fremhæve, at paa saadanne Omraader, hvor Teknik endnu ikke har formaaet at afløse Haandkraft, selv paa Herregaarden har Husmandsbruget sin store Fordel. Lad mig som Eksempel nævne Roemarkerne. Ingen Herregaard har saa smukt holdte Roemarker som et vel-drevet Husmandsbrug. Husmanden har personlig økonomisk Interesse i at holde den rigtige Plantebestand og hver Ukrudsplante, som bliver tilbage og mispryder Marken, er til Mandens egen Skam, medens Landarbejderen — som arbejder paa Akkord — mere er interesseret i Arbejdets Kvantitet end dets Kvalitet. For ringe Udbytte er ham uvedkommende og Tidsel og Følfod, som ikke er ryddet bort, bliver til Skam ikke for Arbejderen men for Gaardens Ejer.

Tager man i Modsætning hertil Kornavlens er Chancen i mindst ligesaa høj Grad paa Storbrugets Side. Kun faa Smaabrug kan holde Kornet sortsrent, Maltbyg kan ikke avles paa Smaabrug, da smaa sammenbragte Partier dyrket under forskellige Vilkaar ikke yndes af Bryggerierne, og Maskinerne, som udfører den betydeligste Del af Arbejdet paa Herregaardens Kornmark, kan kun i ringe Grad erstatte manuelt Arbejde paa Husmandsmarken.

Disse Antydninger vil i nogen Grad vise hvilken Vej man kan slaa ind paa i Bedømmelsen af de forskellige Brugsstørrelsers driftsøkonomiske Fordele og Mangler. De lader sig maaske sammenfatte paa følgende Maade: Det lille Landbrug er i Henseende til Anvendelse af moderne Teknik en betydelig ringere Driftsform end det store. Det maa naturnødvendigt arbejde med større „Tomgang“ og Tidsspilde for saavel menneskelig som dyrisk og maskinmæssig Arbejdskraft. Dets Bygningskapital har en ringere Udnyttelseskoeficient og kun paa saadanne Omraader, hvor Teknikken endnu ikke i væsentlig Grad er traadt i Stedet for den manuelle Arbejdskraft, overgaar det som teknisk Driftsform det store Brug.

Medens jeg saaledes savner en fyldestgørende Redegørelse for de tekniske Problemer, som faktisk danner Basis for Bedriftsformernes Økonomi, og medens jeg ikke kan tilbageholde den Tanke, at en Undersøgelse af denne Art vilde have gjort Forfatteren noget mere skeptisk i sin Vurdering af Husmandsbruget, er jeg fuldtud enig med Forfatteren, naar han S. 98—104 polemiserer mod den Opfattelse, at „det samfundsmæssige

Udbytte“, defineret som Dr. Lauer og „Landøkonomisk Driftsbureau“ gør det, ikke kan benyttes til at bevise, at Smaabruget er den fordelagtigste Driftstype. Det virkelige „samfundsmæssige Udbytte“ er jo ikke blot og bar Løn til Arbejdskraften + Skatter, Kapitalrente og Nettooverskud, men Differensen mellem Bruttoproduktionen og det Offer af Produktivkræfter, som har frembragt denne Produktion. Det vilde derfor være glædeligt, om den velbegrundede Kritik, som Jørgen Pedersen fremsætter, vilde medføre, at Driftsbureauet vilde ophøre med at beregne det saakaldte „samfundsmæssige Udbytte“ eller i hvert Fald vilde give Opsummeringen af de forskellige Indkomst-arter et mere rammende og mindre prangende Navn.

Ogsaa Afsnittet om Statens Tab ved Oprettelsen af Husmandsbrug bør fremhæves. Det nævnes heri, at Statens Administrationsudgifter ved Husmandsloven omkring Aar 1900 var ca. 30,000 Kr. aarlig. De steg til 60—70,000 inden Krigen, har været oppe paa ca. 200,000 under Krigen og er senere dalet til ca. 150,000 Kr.

Tabene ved Konkurs har derimod været smaa. Indtil Udgangen af 1924 ialt kun ca. 34,000 Kr. Det maa imidlertid ikke her glemmes, at hele den første Fjerdedel af indeværende Aarhundrede var en decideret Opgangs- og Højkonjunkturperiode. At der nu i Nedgangsperioden maa følge et Tab af meget betydeligt Omfang turde være givet. Man behøver ikke meget Kendskab til Landbrug for at indse, at Tab ved Konkurs og Overtagelse af de nye Brug, der er oprettet til Krigspriser og prioriteret langt over Skorstenene, ikke kan undgaas. Selv Statshusmænd kan jo dog ikke hekse.

Tabene ved Rentebegunstigelser beregner Forfatteren — sikkert noget for lavt — til 23,8 Mill. Kr.

Direkte Tilskud efter Tillægsloven af 6. Maj 1921 be- regnes til 7,9 Mill., og Tabene paa rentefrie Byggelaan i Henhold til Lov af 4. Okt, 1919 udgjorde til Udgangen af 1924: 9,6 Mill. Ialt følgelig ca. 41,3 Mill. Kr. Hertil kommer Tab, som Forfatteren ikke opgør, paa det Forhold, at Staten ifølge Jordlovene af 1919 overlader Brugerne Grunden „mod at betale 4,5 % aarlig af en Værdi, som ikke er meget mere end Halvdelen af, hvad der ellers maa betales for Jord til Oprettelse af Husmandsbrug“.

Ogsaa Afsnittet om Husmandslovgivningens Indvirkning paa Byggeomkostningerne finder jeg Anledning til at fremhæve. Forfatteren hævder heri, at Statens Begunstigelser meget let giver sig Udslag i, at der opføres større og solidere Byg-

ninger, end der vilde blive opført, saafremt Byggesummen skulde forrentes paa normal Vis. Dette gælder specielt Kolonierne oprettet efter Loven af 1919. Jeg fristes til at citere et Par Smaaauddrag: „Den fremmede, der besøger disse Kolonier, vil faa høje Tanker om dansk Velstand, idet han mener at staa overfor nogle af de fattigste Borgere i Danmark, men er han meget kritisk, vil han ane, at han staar overfor et Kunstprodukt. Saaledes som her er begyndt, vilde ingen Landarbejder, der havde opsparret nogle Tusind Kr., begynde, hvis han skulde betale normal Rente af den Kapital, han binder fast. Det er Statens Gaver, der er Kilden til Velstanden . . .“ „Nu vil man maaske sige, at det dog er billigst at bygge rigeligt og solidt den første Gang frem for at skulle bygge til senere og eventuelt være nødt til at ofre en Del paa Reparationer paa Grund af for ringe Soliditet. Og dette er naturligvis rigtigt, naar blot der ikke eksisterede saadan et Fænomen som Kapitalrente. Renten er jo netop et Udtryk for den herskende Kapitalknaphed i Samfundet, og dens Opgave er at tvinge Folk til at økonomisere med Kapitalen“.

Disse Citater viser, at Forfatteren er Økonom, og det kan neppe bestrides, at det grænser nær op til det økonomisk ufor- svarlige og er en utilgivelig Ødslen med et fattigt Samfunds Kapital, som Stat og Jordlovsadministration her har gjort sig skyldig i.

At det tillige er pædagogisk forkert at lade fuldt færdige Brug falde ned fra Himmelen til den heldige Landarbejder burde maaske have været fremhævet noget stærkere. Der bliver for lidt Plads tilbage for Husmandens eget Initiativ og for den Fremdrift, der paa Landet altid sætter sine Spor i Forbedringer af Bygninger og Bedrift.

Et Par mere principielle Betragtninger over Betydningen af en Udstykning af stadig flere af vort Lands store Gaarde kan jeg ikke tilbageholde paa dette Sted. Man kommer ikke udenom, at de store Brug her til Lands har været førende i Landbrugets Fremskridt. Det var Herregaardene, der først indførte rationelle Sædskifter, og det var paa Herregaardene, at man først lærte at lave virkelig godt Smør. Jeg mindes her en Udtalelse af en afdød Tranekjærgreve. Da Diskussionen om Indførsel af Jerseykvæg kom frem, sagde han: Jeg vil købe en Jerseybesætning, for jeg har Raad til at løbe Risikoen, og Sagen er et Forsøg værd. Ogsaa dette Moment, at kun de store Brug har Raad til at løbe en Risiko, naar det

gælder at prøve noget nyt, er et Forhold man bør erindre, før man slaar de sidste store Gaarde i Stykker.

Men endnu mere bør man erindre, at et Husmandsbrug vel giver Arbejdslejlighed for en Familie, men det har ingen Brug for en virkelig dygtig Administrator eller Arbejdsleder. Mænd som „gamle Tesdorff“ eller hele den Skare af dygtige Herregaardsforpagtere, der er udgaaet fra ham, eller Godsejer Lawaetz, Kaalund Kloster, — for blot at nævne nogle tilfældige Eksempler — vilde ikke kunne udnytte deres fremragende Evner paa et lille Brug. Saafremt vi derfor fortsætter med at slaa Herregaardene i Stykker, vil den Tid snart komme, da man driver de dygtigste og mest betydelige Folk bort fra vort Hovederhverv og over i Industri og Handel, hvor en dygtig Driftsleder endnu har Chancer for at udnytte sit Talent. Jeg tror ikke, at et saadant Resultat vil gavne vort Hovederhverv.

Endelig savner jeg i Bogen et Svar paa det Spørgsmaal, om den Husmandsstand, som saaledes skabes ved Kunst, er i Stand til at yde fuldt Vederlag til Samfundet for de Goder den modtager. Bogens forskellige Eksempler giver intet Bevis derfor. De synes nærmere at vise, at Skatteevnen ikke paavirkes stærkt. Men er dette rigtigt, bliver der i Virkeligheden intet Vederlag til det Offentlige for det Offer, som er bragt. Naar man tager i Betragtning, at Statshusmanden ikke yder fuld Markedsrente og Afdrag paa de investerede Kapitaler, at Fradragsreglerne ved Beskatningen af fast Ejendom giver ham en Begunstigelse, der ydermere forstærkes af det Forhold, at kun store Gaarde er vurderet til fuld Handelsværdi, medens smaa Brug ligger 30—40 % lavere end Handelsværdien (jvfr. Stat. Medd. 1928), saa tvivler man paa, at Statshusmanden — naar Hensyn tages til Indkomstskattens stærkt progressive Skala — hører til den Befolkningsklasse, som yder Samfundet saa meget i Skat, at den fuldtud betaler sin Anpart i det Offentliges Udgifter. Man kommer i hvert Fald ikke udenom, at Udstykningen medfører en Nedgang i Tallet paa dem, der paa Landet under normale Forhold yder mere i Skat end fuldt Vederlag for de Samfundsomkostninger, de foranlediger, og man har ikke endnu ført Bevis for, at Statshusmandsklassen under normale Konjunkturer i skattemæssig Henseende er væsentlig bedre end den Landarbejderstand, man gør overflødig ved at tage Jorden fra Herregaardene. Ogsaa dette Problem er af Betydning, naar man tænker sig en Fremtid, hvor det lille Landbrug er eneherkende. —

Naar jeg i denne Anmeldelse væsentligst har holdt mig til Problemets rent økonomiske og tekniske Sider er det ingenlunde, fordi jeg undervurderer Bevægelsens sociale Betydning, som jeg tillægger ikke ringe Værdi. Denne Side af Sagen er imidlertid meget smukt — og vel ogsaa nogenlunde rigtigt — bedømt af Bogens Forfatter. Naar vi imidlertid forlader Økonomien og begiver os ind i Socialpolitikens og Filantropiens Rige, opgiver vi samtidig den nogenledes maalelige og faste Bund, hvorpaa man kan bygge Videnskab, og en Drøftelse af Følelse og Smag er neppe her af væsentlig Interesse.

Hvorom alting er, synes jeg at Jørgen Pedersens Bog er et meget værdifuldt Bidrag til Husmandssagens Belysning. Absolut den bedste Undersøgelse vi har. Man mærker vel Forfatterens stærke Sympati for Bevægelsen, men denne Sympati gør ham ikke blind for dens Svagheder. At Forfatteren paa mange Punkter har maattet nøjes med almene Betragtninger, hvor Materialet ikke har kunnet aftvinges maalelige Kriterier, er for saa vidt beklageligt, men kan ikke lægges ham til Last. Det er imidlertid at haabe, at hele Statshusmandsbevægelsen snart maa blive underkastet en endnu mere dybtgaaende videnskabelig, økonomisk Undersøgelse ved Samarbejde mellem Nationaløkonom, Landbruger, Statistiker og Historiker. Thi det er ikke forsvarligt, at en Sag af saa stor Betydning for vort Lands og vort Hovederhvervs Fremtid stadig er overladt ene til Politikeres overfladiske og følelsesbetonede Behandling.

Hermed være da Bogen anbefalet paa det bedste til enhver, der ønsker Indblik i Husmandsbevægelsens økonomiske og sociale Betydning.

Thomas Junker.

K. ENEVOLD SØRENSEN, G. E. RIEMANN, JENS TOFTEGAARD, K. VEDEL PETERSEN: *Almindelig Erhvervslære*. Andr. Fred. Høst & Søns Forlag. (210 + 142 S.). Kjøbenhavn 1928. Pris Kr. 6.75.

Den „Erhvervslære“, som Forfatterne har udarbejdet, har faaet Form af en Lærebog. Hermed er dens Omfang paa Forhaand givet, idet den skal kunne benyttes som Grundlag for Undervisningen i Fagene Samfundsøkonomi og Handelslære saavel ved højere som lavere Handelsskoleundervisning, ligesom dens Omfang tilfredsstillende Fordringer, der stilles ved den teoretiske Prøve for statsautoriserede Revisorer i det Fag, der i den nuværende Ordning kaldes „Almindelig Handelslære“.